

Arnulf Kolstad

VED ET JUBILEUM – HAR VI NOE Å FEIRE?

Foranledningen til dette *vardøger*-heftet er den runde dagen til en intellektuell maratonløper. 60-årsdagen til Rune faller typisk nok sammen med et annet jubileum *vardøgere* kan markere. «De intellektuelle» oppsto som gruppe for ett hundre år siden. Da ble ordet intellektuell for første gang brukt som et substantiv og ikke bare som et adjektiv.

Det skjedde i forbindelse med Dreyfussaken i Frankrike. «Æren» tilkommer ikke de intellektuelle selv, men en av antidreyfusardene, nemlig Ferdinand Brunetière. Han var litteraturhistoriker, medlem av Det franske Akademi og redaktør av Europas største og mest kjente månedsskrift: *Revue des deux mondes*. I 1898 hadde han skrevet et svar til noen «intellektuelle», der han med tydelig henvisning til Émile Zola's engasjement i Dreyfussaken skrev:

«Selv en nokså berømt romanforfatters innblanding i en sak som handler om militærjustis, forekommer meg like malplassert som en gendarmeri-obersts innblanding i spørsmålet om romantikkens opprinnelse.»¹

Forfattere, akademikere og folk flest skulle altså bli ved deres lest, ikke engasjere seg i spørsmål som angikk samfunnet mer generelt. Eller med andre ord: et politisk engasjement er uønsket, det skal man overlate til politikerne og byråkratene.

For 100 år siden var den slags utsagn egnet til å opprøre forfattere, akademikere, kunstnere og andre som tenkte med sin egen hjerne og lyttet til sitt hjerte. Brunetière's utfall satte faktisk i gang en diskusjon om de intellektuelles rolle. En som deltok i ordskiftet var den danske litteraturkritikeren Georg Brandes (1842-1927). I den fjerde av i alt ti artikler Brandes skrev om Dreyfussaken, drøftet han pressens og de intellektuelles holdning, med særlig brodd mot Brunetière. Det som særlig opphisset Brandes var at han «hånte de såkalte *intellektuelle* for deres kamp mot de ulovligheter som var begått mot Dreyfus».² Betegnelsen «intellektuell» var nemlig blitt brukt av Brunetière i en spottende og nedsettende betydning om alle dem som skrev under på et protestskriv til presidenten dagen etter offentliggjøringen av Émile Zola's «J'accuse» i avisa *L'Aurore* den 12. januar 1898.³

«Artikkelen er et mesterverk, et crescendo av indignasjon over den vanære som statsapparatet har påført den franske nasjon og et harmdirrende angrep på de herskendes manipulasjon med sannheten, deres nasjonalisme, korpsånd, klerikalisme og antisemittisme. Artikkelen var en milepæl for dreyfusardene, som nå fikk mot og styrke til å organisere seg

og skjære igjennom løgnen. (...) teksten fremstår som et sviende anklageskrift beregnet på å ruske opp i den offentlige mening.»⁴

Betegnelsen *intellektuell* som fra Brunetière's side var ment ærekrenkende, fikk snart den motsatte betydning. Det ble først en hedersbetegnelse på dreyfusardene og dernest for alle som kritisk, uredd og uavhengig engasjerer seg i samfunnsspørsmål.

Georg Brandes som kjempet for Dreyfus' frifinnelse, ble skyldt huden full i franske aviser, noe han kommenterer i et brev til den russiske anarkisten Peter Kropotkin:⁵

«Hva er det dog for en presse de har i Frankrike, journalistene er en samling banditter!»⁶

Denne slutningen trakk Brandes fordi 90% av franske media var imot Dreyfus og de som støttet ham. Det ble oppfattet som forræderi og bakvaskelse, spesielt når en utlending som Georg Brandes engasjerte seg.

Men hva var bakgrunnen for at de intellektuelle, eller dreyfusardene, ble så forhatt og forfulgt ved forrige århundreskifte?

Dreyfussaken

Alfred Dreyfus (1859-1935) som var offiser i den franske hærens generalstab, ble den 15. oktober 1894 anklaget for spionasje for tyskerne. Den 22. desember ble han dømt til degradering og livsvarig deportasjon til Djevløya, dit han straks etter ble sendt. Bakgrunnen for spionasjeanklagen var noen dokumenter som hadde forsvunnet fra et kontor i krigsministeriet i januar samme år, og som takket være et anonymt brev ble koblet til Dreyfus.

I begynnelsen tok nesten ingen notits av dommen, bortsett fra i reaksjonære og antisemittiske kretser der det ble gjort et nummer av at Dreyfus var jøde. Men da det etter hvert ble klart at Dreyfus var uskyldig dømt, krevde dreyfusardene at dommen skulle oppheves. Det gikk ikke lang tid før regjeringen også var klar over at anklagene mot Dreyfus var basert på falske vitneutsagn og fabrikkerte bevis. Blant annet fordi Dreyfus var av jødisk avstamning så man bort fra moral og rettferdighet, og forsøkte å skjule sannheten. De nasjonalistiske franske media hadde pisket opp en bølge av rasehat og sjåvinisme, og da Dreyfus' overordnede, oberst *Marie-Georges Picquart* i juli 1896 meddelte sine overordnede at han hadde funnet bevis for at Dreyfus var uskyldig, forsøkte generalstaben og regjeringen med alle midler, herunder fengsel, å lukke munnen på ham.

Picquart hadde oppdaget at brevet som fulgte de stjalne dokumentene ikke var skrevet av Dreyfus, men av en major *Marie-Charles-Ferdinand Walsin Esterhazy* som siden 1894 hadde gitt tyskerne militære opplysninger. Elleve av Europas mest ansette skriftekspertene erklærte at Dreyfus ikke hadde skrevet følgeseddelen han ble dømt på grunnlag av. Dermed ble mistanken rettet mot Esterhazy. Men han ble frikjent i januar 1898. Dette var den direkte

foranledningen til Zola's artikkel der han anklaget regjeringen og generalstaben. I første omgang førte det ikke til stort annet enn at Zola ble dømt til et års fengsel og Picquart sparket fra hæren. Georg Brandes reagerte:

«Kampen står nå, skriver han, 'mellom Krigerkasten, Gejstlighed og Regering paa den ene Side og en Haandfuld frisindede Elementer paa den anden, der ikke sidder inde med andet Vaaben end Sandheden'. Og sandheden er, at Dreyfus er uskyldigt dømt, det ved efterhånden alle og enhver, også regeringen og officerskorpset, men 'Dreyfus bør vedblive at bøde, for at ikke Statsordenen skal sprænges: han er Soldat, han bør ofre sig for sit Land.' Det er altså nu udelukkende af statshensyn, af frygt for at den reaktionære presses og massernes antisemitisme kunne føre til statskup, at løgner triumferer.»⁷

For å overbevise offentligheten om at Dreyfus var skyldig la krigsministeren fram flere bevis. Men Picquart dokumenterte at to av bevisene ikke angikk Dreyfussaken og at det tredje beviset var et falsum. Generalstaben måtte innrømme falskneriet, og oberstløytnant *Hubert-Joseph Henry* som sto bak svindelen, ble arrestert. Kort tid etter begikk han selvmord. Først da besluttet Krigsministeriet at saken skulle opp på nytt for en høyere rett, og dommen over Dreyfus ble opphevet. Da hadde Dreyfus sittet fem år på Djevløya og vært utsatt for gruffull behandling. Saken ble sendt til en ny krigsrett i september 1899. Dreyfus ble dømt påny, denne gang til 10 års fengsel.

De intellektuelle som hadde «sannheten som våpen» fikk imidlertid fram nye bevis, og en appelldomstol bestemte i mars 1904 at saken skulle gjenopptas. I juli 1906 ble Dreyfus endelig frifunnet. Han vendte tilbake til hæren, ble forfremmet til major og mottok æreslegionens ridderkors.

En håndfull kvinner og menn – de intellektuelle

Hadde det ikke vært for en håndfull kvinner og menn, dreyfusardene, de første intellektuelle, kjente forfattere, politikere og journalister som Émile Zola, Anatole France, Georges Clemenceau og Jean Jaurès som startet en kampanje for at sannheten skulle seire, ville Dreyfus ha endt sine dager på Djevløya. Etter årelang kamp lykkes det for de intellektuelle, som etter hvert ble en stor bevegelse, å endre den offentlige mening, tvinge statsapparatet og oppnå rettferdighet.

Det var de intellektuelles uredde kamp i offentligheten, mot den politiske klassen og store deler av media, som førte til at løgner ikke triumferte. Departementer og domstoler opptrådte som lydige redskap for antisemittismen, nasjonalismen og maktas interesser, noe ikke minst Zola gjennomskuet.

«Det afgørende for Zola's personlige engagement var det faktum, at han indså, at man ikke ville komme sandheden nærmere ved hjelp af domstolene, men at der måtte rejses en offentlig mening, en stemning i

befolkningen. Og han satte sig i spidsen for dannelsen af en sådan demokratisk opinion, fx. ved at rette en appel til ungdommen om at tage stilling, vel vidende at han risikerede en voldsom omvæltning i sit hidtidigt rolige forfatterliv samt at miste flertallet af sine læsere, som utgjordes af et borgerskab, der generelt var fjendtlig stemt mod dreyfusardene.»⁸

Et fremtredende trekk ved de intellektuelle i og utenfor Frankrike ved forrige århundreskifte var den sterke reaksjonen mot urettferdighet og undertrykkelse av enkeltpersoner og politiske, rasemessige eller religiøse mindretall. Denne solidariteten med de undertrykte og mishandlede gjorde dem forhatte blant den politiske klassen og var bakgrunnen for forakten og den nedsettende omtalen av «de intellektuelle».

«Folket lar seg i lengden ikke villed»

De fleste vil i dag, i etterpåklokskapens behagelige lys, fordømme og moralisere over den politiske klassen i Frankrike, over rettsapparatet, media og statlige myndigheter som tjente rasistiske, reaksjonære og nasjonalistiske krefter i samfunnet. Men kan vi være sikre på at forholdene er så annerledes i dag? For eksempel i Norge? Er det også her i landet politiske rettsavgjørelser som åpenbart er feilaktige, men som forsøkes opprettholdt med fabrikkering av materiale og løgnaktige «bevis»? For dagens intellektuelle er ikke oppgaven å hedre forgangne intellektuelle, men inspireres av dem til å rette blikket mot urettferdighetene, overgrepene og løgnaktighetene i vårt eget samfunn. Også i våre dager må vi sette vår lit til en «håndfull menn og kvinner» som ikke lar seg skremme eller imponere av myndighetenes propaganda om at rettferdigheten alltid skjer fyllest, og at byråkratiet aldri begår feil som det vil tildekke. Kritikken og analysen av statsapparatet, departementene, byråkatiene, de offentlige kontorene må skjerpes. Så lenge mediene stort sett har abdisert som den fjerde statsmakt med en samfunnskritisk funksjon, og spiller om mulig en enda mer bedrøvelig rolle enn for 100 år siden, da 90% av avisene knapt løftet en finger for å avsløre krigsministeriets og rettsapparatets bedrag og løgner, i en slik situasjon må de intellektuelle skjerpe kritikken, analysene og engasjementet. Når det skjer, vil man, som Brandes skriver, være vitne til «at folket ikke i lengden lar seg villed», selv om det alltid er «bearbeidet, ofte hypnotisert».⁹

Det kan trekkes fram paralleller til Dreyfussaken fra nåtidas Norge. I det følgende skal jeg gjennomgå en aktuell sak, som ikke gjelder en jøde, men en svart afrikaner. Den viser hvordan den norske regjeringen, justis- og utlendingsmyndighetene opptre når flyktninger fra borgerkrigsområder søker beskyttelse her i landet. Den avslører nåtidas subtile fremmedfiendtlighet, den gir eksempler på inkonsistens, og forsøk på å tilsløre sannheten. Og selvfølgelig en for systemet naturlig mangel på nestekjærighet.

Peter Emmanuel Kyemaire¹⁰

13.08.1995 ankom Peter Emmanuel Kyemaire,¹¹ født 01.01.1970 i Nyagatare i Rwanda, av foreldre Yohana Bitorwa av Hutu stamme og Fath Mukakarisa av Tutsi stamme, oppvokst samme sted, til Fornebu flyplass utenfor Oslo. Han hadde 4 års skolegang, snakket Ikinyarwanda, og litt engelsk. På Fornebu ble han tatt imot av en representant for Asker & Bærum Politikammer ettersom han søkte om hjelp og beskyttelse mot forfølgelse i sitt hjemland. Han hadde flyktet fra Rwanda på grunn av borgerkrigen mellom tutsier og hutuer. Da krigen brøt ut i Rwanda i oktober 1990 flyktet familien til Uganda. Der satt de i flyktningeleir fram til begynnelsen av 1993, til Uganda ikke ville ha dem lenger. Moren døde i flyktningeleiren. Peter, faren og broren reiste tilbake til gården i Nyagatare, et tutsi dominert området. Kort tid etter ble faren og broren drept. Peter Emmanuel ble tatt og torturert, men slapp unna med livet i behold.

Borgerkrigen var verre enn noensinne. I august 1994 startet hutuene massakreringen, og i løpet av noen uker var nesten 1 million rwandere myrdet. Folkemordet i 1994 var kulminasjonen på årtier med stammekrig, men ikke slutten på den. Tutsiene ville ha hevn i årene som fulgte. Det var livsfarlig for Peter i Rwanda. De fleste av vennene og hans nærmeste var drept. Peter ville flykte for å redde livet.

I 1995 fortalte han en ugandisk venn av faren om beslutningen. Farens venn lovt å hjelpe. Og søndag 13. 08. 1995 fikk Peter et ugandisk pass,¹² samt flybillett til Norge, med beskjed om at såsnart han landet skulle han ta kontakt med myndighetene, forklare situasjonen: at familien hans var utryddet og at han trengte beskyttelse. Norge var et fredelig land der folk forsto å hjelpe dem som var i nød, sa vennen, og Peter Emmanuel trodde det var sant.

Det var dette representanten for Asker & Bærum politikammer fikk høre på Fornebu da Peter ankom. Det samme fortalte han under avhøret i Sandvika på Politikammeret den 26. 08. 1995. Og det samme har han fortalt alle som er interessert i en svart afrikaners skjebne i Norge på slutten av 1990-årene.

Problemet for Peter Emmanuel er at myndighetene ikke tror ham. Politiet, Utlendingsdirektoratet (UDI) og Justisministeren hevder at han er en annen enn den han utgir seg for, fordi han flyktet med et ugandisk og ikke et rwandisk pass.¹³

«De ugandiske myndigheter vil gi Kyemaire beskyttelse»

I tillit til at norske myndigheter behandler mennesker i nød på en anstendig måte, og fordi han er en hederlig person, ødela ikke Peter Emmanuel det ugandiske passet under flyreisen til Norge, slik mange andre asylsøkere har gjort, og må oppfordres til å gjøre.¹⁴ Han la fram passet på Fornebu og

fortalte sin historie, – som altså ingen myndighetsperson tror på. «Han har ugandisk pass, derfor er han ugander, og kan få beskyttelse der», mente norske justismyndigheter. I UDI's språkdrakt:

«Ugandiske myndigheter har således akseptert at han benytter ugandisk reisedokument. Dette indikerer en tilhørighet til Uganda som anses tilstrekkelig for retur dit.»¹⁵

Eller som statsråd Aud-Inger Aure skriver:

«Utlendingsmyndighetene har... kommet til at Kyemaire har beskyttelse i Uganda fordi han har fått pass av de ugandiske myndigheter og at de således har vist at de vil gi ham nødvendig beskyttelse.»¹⁶

Hvordan Justisministeren «har kommet til» at Kyemaire har beskyttelse i Uganda, røper ikke Aud-Inger Aure. Hun uttrykker bare en forhåpning og gir en garanti som skal vise seg å bli skjebnesvanger.

En svart som ikke lyver?

Da jeg møtte Peter Emmanuel like før jul i 1996, var jeg ikke overbevist om at han var en løgner. Det kunne være at vi her faktisk sto overfor en svart afrikaner som snakket sant. Tro det eller ei. At han var gjeter- og gårdsgutt uten særlig skolegang fra Nyagatare i Rwanda. At han hadde sett faren og broren bli drept under borgerkrigen og at han selv hadde klart å slippe unna. Kanskje snakket han sant da han fortalte at vennen hadde sagt han måtte reise til Norge for der var myndighetene forståelsesfulle og menneskene hyggelige? Jeg så faktisk ikke helt bort fra det. Jeg tror jeg ville interessert meg for Peter Emmanuel selv om han hadde vært hvit. Jeg tror jeg også da hadde forsøkt å hjelpe et ungt menneske som hadde sett faren og broren bli drept, som hadde mistet alt han hadde av familie, som ikke hadde noen i hele verden. Som hadde blitt skuffet, men ikke motløs av å møte myndighetene i et land han hadde hatt store forventninger til. Og hva mon de samme myndighetene i Norge hadde gjort hvis Peter, 25 år gammel, hadde sett faren og broren bli drept, og ikke hadde annen familie, – og den eneste forskjellen var at han var hvit og norsk?

Men hvordan bevise at en afrikaner er den han utgir seg for? Er det i det hele tatt mulig å avgjøre om en svart snakker sant? Norske myndigheter hadde pekt på passet og et par perifere detaljer de hadde misforstått i asylavhøret, han er en alminnelig svart løgner, tenkte norske Utlendingsmyndigheter, ut med ham, første fly til Uganda. Slik reagerer det norske utlendingsbyråkrati i våre dager, enten justisministeren er kristen eller Venstremann med *human touch*.

Men jeg var altså ikke overbevist, og mente det måtte være mulig å avgjøre om Peter virkelig var fra Nyagatare. Derfor ble det arrangert en test der han skulle snakke på sin egen dialekt, fortelle om oppveksten og livet i Nyagatare, om maten de spiste, dåpsritualer, fester de hadde, om ordtak de

brukte, kort sagt alle de små ting som kan avsløre hvor et menneske hører hjemme. Dessuten ble det gjennomført en dialektprøve for å finne ut hvor han kom fra. Jeg trodde UDI og innvandringsmyndighetene var interessert i denne dokumentasjonen, og ville bruke den for med større sikkerhet å kunne ta en avgjørelse om Peters identitet. For vi hadde vel ikke en offentlig administrasjon som ikke var interessert i å få fram sannheten? Jeg mente til og med at UDI sjøl burde ha foretatt en slik kulturbakgrunns- og språkverifisering når hjelpeløse mennesker kommer til landet for å søke beskyttelse, og det er tvil om identiteten deres.

«Bevisopptak» ble foretatt med hjelp fra dialektforskere ved NTNU. Samtalene ble tatt opp på bånd og video. Ettersom det er få rwandere i Norge, kom en kvinne (tutsi) fra København for å samtale med Peter Emmanuel. Denne kvinnen, som ikke kjente Peter på forhånd, men som kjente området han kom fra, var ikke tvil: Peter Emmanuel måtte være den han utga seg for. Han hadde detaljert kjennskap til seder, skikker, ordtak, osv. fra det området i Rwanda han hadde sagt at han hørte hjemme i. Hun skrev en erklæring om dette, og alt materiale, lydbånd og video, ble sendt til Justisministeren og UDI. Jeg regnet med at saken nå ville komme i et nytt lys. Jeg trodde den slags dokumentasjon interesserte norske myndigheter i et tilfelle, og at de ihvertfall ville få lydbåndopptakene gjennomgått av egne eksperter, hvis de ikke trodde på den skriftlige erklæringen fra den rwandiske kvinnen.¹⁷

Hverken UDI eller Justisdepartementet har til dags dato, mer enn tre år senere, gitt noen tilbakemelding som tyder på at båndene er analysert av eksperter på afrikansk språk og kultur. Lydbånd og film ble returnert uten kommentarer. Justismyndighetene opptrer som om dokumentasjonen ikke foreligger. Men skråsikkerheten forsvant, og justismyndighetene åpnet opp for at Peter muligens er født i Rwanda. For å avklare statsborgerskapet nærmere forslø Justisdepartementet at Peter skulle fremstilles ved Ugandas ambassade i København. Forslaget røpet at justismyndighetene i 1998 fortsatt var i tvil om Peter Emmanuel's identitet. Men språk- og kulturdokumentasjonen som forelå ville departementet ikke vite av.

Justisdepartement advares mot utlevering til Uganda

Peter Emmanuel forklarte at han var engstelig for å besøke den ugandiske ambassaden ettersom passet var tilegnet ulovlig og fordi ugandiske myndigheter kunne få kjennskap til identiteten til den som skaffet ham passet. Samtidig ble Justisdepartementet gjort oppmerksom på farene ved fremstilling og utlevering til Uganda:

«På søkerens vegne vil vi herved få lov til å uttrykke vår sterke skepsis (mot fremstilling), i utgangspunktet på *prinsipielt* grunnlag. Det vil si å fremstille for en fremmed makt, på deres territorium, en mann som har søkt sin beskyttelse her i landet. De *praktiske* motforestillinger er for det

første knyttet til at den ugandiske myndighet får framstilt et menneske som har brutt ugandisk lov ved å bruke deres pass og for det andre at ugandiske myndigheter ved dette får muligheter til å etterspore mannen som bærer risikoen for å ha hjulpet søkeren.»¹⁸

Og farene for Peter Emmanuel gjorde Rådgivningsgruppa oppmerksom på i brev til Justisdepartementet et halvt år senere:

«Mine kilder advarer mot å foreta en fremstilling ved den ugandiske ambassaden. Man forventer at navn og spesielt pass vil bli sjekket i forhold til permen ved Passport Control Office. Dette vil lede tilbake til det RC 1 hvor søknaden ble levert, og fører effektivt tilbake til den som kontaktet RC 1, for å kjøpe passet. Hvem som vil få problemer underveis er ikke klart. Det som imidlertid er klart, er at myndigheter vil kunne oppfatte det slik at det er en spesiell kriminell handling som blir avdekket, og som kan få alvorlige følger for den enkelte. Den som har brukt passet og som kommer til ugandisk ambassade fulgt av norske myndigheter, forventes ved denne handlingen alene å få et problem i forhold til ugandiske myndigheter. En siktelse for dokumentfalsk i tillegg er ikke uproblematisk. Det er ikke uten grunn søkeren, hvis så galt skulle skje, framfor å bli sendt til Uganda, ønsker å komme direkte til Rwanda.»¹⁹

Justisdepartementet ble grundig advart mot å fremstille Peter Emmanuel for en fremmed makts ambassade, og ble flere ganger gjort oppmerksom på farene og risikoen ved å sende asylsøkeren til Uganda med illegalt tilegnet pass. Det skal vise seg at advarselen var på sin plass. Justisdepartementet overhørte imidlertid motforestillingene og påvisningen av de alvorlige følgene en utlevering til Uganda kunne få.

Fire måneder etter at Peter og Rådgivningsgruppa på Peter's vegne, hadde meddelt departementet betenkelighetene mot ambassadefremstillingen, skriver Justisminister Aud-Inger Aure at Peter Emmanuel "uvisst av hvilken grunn" ikke vil «samarbeide» og reise til København for å la den ugandiske ambassaden avgjøre hans identitet.²⁰ I svaret til justisministeren står det blant annet:

«Dette (at statsråden ikke kjenner Peter Emmanuel's betenkeligheter) er en åpenbart uriktig saksfremstilling fra Statsrådets side. Den må bero enten på 1) at grunner afrikanske asylsøkere selv oppgir for ikke å «samarbeide», blir oppfattet som grunnløse eller uinteressante, eller 2) at Statsråden ikke har fått alle relevante opplysninger fra sitt embetsverk når hun skulle besvare min henvendelse. Det første røper en uakseptabel arrogant holdning overfor folk i nød, det andre at Statsråden ikke kan stole på sitt embetsverk. Jeg vet ikke hva som er verst. (...) Det er klart løgnaktig av Statsråden å påstå at departementet ikke kjenner grunnen til at Kyemaire ikke vil «samarbeide».²¹

Denne saken handler om mer enn en svart flyktnings skjebne. Den handler også om norske myndigheters og embetsverks behandling av saker som

gjelder asylsøkere som trenger beskyttelse. Skal det skal være mulig å stemple dem som løgnere på et ytterst tvilsomt grunnlag, og ikke forholde seg til dokumentasjonen som foreligger, og som kan risikere at myndighetene må innrømme at det er begått feil? Skal vi godta at en politimann fra Asker og Bærum politikammer, etter noen timers avhør karakteriserer asylsøkere som løgnere, og at denne påstanden forsvares med alle midler av justismyndigheten, selv når det er åpenbart, også for myndighetene, at anklagene er falske? Det er gjort mye for å bringe Peters identitet på det rene. Det er gjort for å skape et bedre grunnlag for en riktig avgjørelse. Alt som hittil har fremkommet viser at Peter Emmanuel snakker sant og er blitt utsatt for en saksbehandling embetsverket og norske myndigheter ikke kan være bekjent. Det er sett bort fra vesentlig informasjon i saken, det er underslått informasjon og fremført direkte løgnaktige påstander fra Statsrådets side.²² Dette rammer en fattig afrikaner som har mistet alt i sitt hjemland, og sin identitet i Norge.

Men for Peter Emmanuel skulle situasjonen bli verre, mye verre.

Fremstillingen ved ambassaden

Han gikk med på å bli fremstilt ved Ugandas ambassade i København, etter å ha uttrykt sin tvil. 12.05.99 var Peter på ambassaden i følge med politibetjent Odd Asbjørn Johansen. I rapporten fra fremstillingen, skrevet av Johansen mer enn 3 måneder etter, heter det blant annet:

«Den fysiske fremstillingen av RUKYEMA gav ingen resultater, utover at hun (ambassadens representant, A.K.) syntes han lignet på en etnisk rwander.»²³

Dette var en korrekt observasjon. Peter Emmanuel ser ut som en etnisk rwander, og ikke en ugander, det vil alle med kjennskap til folkeslagene i området bekrefte. I seg selv er dette selvsagt ingen endelig bekreftelse på at Peter Emmanuel er rwander, men uttalelsen fra ambassaden taler for at han snakker sant. Ettersom den «fysiske fremstillingen» ikke avgjorde tvilsspørsmålet, men i det minste falt ut til Peters fordel, ble det bestemt at en fargekopi av passet skulle sendes til Uganda for verifisering. 12.10.99 kom svaret fra Ugandas ambassade. Det siteres på originalspråket:

«The Immigration Authorities in Uganda have made a thorough inspection of the passport no. B 116003 issued at Kampala on 02 Aug 1995 and expires on 01 Aug 2000. The document has been proved to be a genuine Uganda passport booklet. However, the file no appearing on page 61 as INT/10305/92 does not exist. Therefore, it is not possible to verify whether the applicant was the current holder. It was not possible to trace his place of birth in Mbarara as given in the passport.

Nevertheless, Rukyema Peter Emmanuel appeared at the Embassy of the Republic of Uganda for an Interview and it was not possible to identify

his citizenship as he appeared to be more of Rwandese background by his manner of speech and facial profile. It is also evident that the time of issue of the passport there was turmoil in Rwanda. It is possible that he was assisted to flee from persecution in Rwanda.»²⁴

På norsk betyr dette at passet er ekte (noe ingen har bestridt), men den personen det er utstedt til eksisterer ikke i «filen», det offisielle registeret over ugandiske borgere. Forsøkene på å verifisere opplysningene i passet når det gjelder «innehaverens» fødested tyder på at personen i passet ikke er noen virkelig ugandisk borger, «han» er ikke født der passet oppgir at han skulle være født. Passet er med andre ord utstedt til en person som ikke eksisterer som ugandisk borger, verken i passregisteret eller i fødselsregisteret. Opplysningene fra Uganda stemmer overens og sannsynliggjør den forklaringen Peter Emmanuel hele tida har gitt.

Til overmål tilføyer ambassaden at det ikke har vært mulig endelig å identifisere hans statsborgerskap, men at ut fra talespråk og utseende (ansiktsprofil) tyder det på at han har sin bakgrunn i Rwanda. Dessuten sannsynliggjør ambassaden at Kyemaire fikk hjelp til å flykte (fra Rwanda) ettersom det var borgerkrig (turmoil) i landet på den tida passet kom i Kyemaires hender.

Verifiseringen fra ambassaden støtter opplysningene Kyemaire har kommet med når det gjelder hans bakgrunn og hvordan han kom i besittelse av passet, og fremfor alt at han ikke er ugandisk borger selv om han har et ugandisk pass. Hvis fremstilling og verifisering ved et fremmed lands ambassade skal ha noen mening, så må utfallet tas til følge også i de tilfellene det ikke faller ut til norske justismyndigheters fordel. I dette tilfellet aksepterte ikke Justisdepartementet verifiseringen fra ambassaden, og fikk etter nye henvendelser et nytt brev der ambassaden gjentar at passet er ekte, og tilføyer: «Uganda passports are issued only to Ugandan Citizens. Therefore, based on this principle, Mr. Peter Emmanuel Rukyema is a Uganda national.»²⁵

Ambassaden skriver ikke at Kyemaire (Rukyema) er ugander, men at han *i prinsippet* er det ettersom passet ikke er en forfalskning. Vi står altså overfor en person som *i prinsippet* er ugander, men faktisk en rwander. Det tyder all annen dokumentasjon på, også den som Ugandas ambassade har fremkommet med. Har man med mennesker å gjøre kan man velge om man vil legge mest på hvem de *i prinsippet* burde være, eller man kan forsøke å avgjøre hvem de *i virkeligheten* er. Velger man det siste, er konklusjonen etter «verifiseringen» klar. Den støtter Peter Emmanuel forklaringer og øvrig dokumentasjon i saken: Han er en flyktning fra borgerkrigen i Rwanda, han har kommet ut av landet på et «ekte» ugandisk pass, tilegnet illegalt, og søkt om beskyttelse i Norge.

Deportasjonen

Norske myndigheter var av en annen oppfatning. Men utelukket nå ikke at Peter var rwander. Justisminister Odd Einar Dørum skriver:

«Vi har ikke benektet at Rukyema kan være født av rwandesiske foreldre og således er, eller har vært, rwandesisk borger.»²⁶

Her åpner Justisdepartementet opp for at Peter faktisk er den rwandiske borger han hele tiden har sagt han er, og som dokumentasjonen bekrefter at han er. Da må vel Justismyndighetene også akseptere ham som rwandisk flyktning som trenger beskyttelse i Norge? Nei, Justisdepartementet ved statsråd Odd Einar Dørum gjør ikke det. Selv om departementet ikke benekter at han «er.. rwandesisk borger», så skriver statsråd Dørum, i det samme brevet at

«Det er endelig bekreftet av den ugandiske ambassaden i brev av 11.01.00 at han er ugandisk borger.»²⁷

Dørum nøyer seg ikke med dette, han skriver at det sentrale vurderingstema ved behandling av søknaden har vært «Rukyemas behov for beskyttelse», og han avslutter

«Ugandiske myndigheter har gitt Rukyema beskyttelse..»²⁸

15.03.2000 ble Peter Emmanuel sendt ut av Norge med politieskorte. Han ble sendt til Kampala i Uganda.

Beskyttelse?

Straks etter ankomsten til Uganda ble Peter Emmanuel pågrepet av ugandisk politi. Han redegjorde for hvordan han hadde kommet i besittelse av passet. Han trengte selvfølgelig gyldig identifikasjonspapirer for å oppholde seg legalt i Uganda. Etter at han hadde sittet i politiarresten i ca. ti dager ble han overført til varetektsfengsel. Norges ambassade i Kampala, Uganda, skriver i en Fax 31.03.2000, kl 1408:

«Så vidt ambassaden har kunnet bringe på det rene så skal vedkommende kort tid etter ankomst til Uganda ha erklært overfor politiet her at han i sin tid har tilegnet seg ugandisk pass på ulovlig måte. Da dette er straffbart etter ugandisk lov ble vedkommende derfor holdt i forvaring, framstilt for retten og varetektsfengslet. Etter det vi kjenner til sitter han fortsatt i varetekt.»²⁹

NOTER

- 1) Ferdinand Brunetière: «Après le procès» *Revue des deux mondes*, mai 1998. Her gjengitt etter Jørgen Stender Clausen: *Georges Brandes og Dreyfusaffæren*. C. A. Reitzel, København 1994
- 2) Fra Georg Brandes: *Samlede skrifter*. Bd. XVI, s. 159-192.

- 3) Emile Zola hadde opprinnelig kalt artikkelen «Brev til republikkens president», men Clemenceau som var sjefredaktør i *L'Aurore* overtalte ham til å velge den kortere og fyndigere tittelen «Jeg anklager». Avisen ble trykt i 300000 eksemplarer og 200000 ble revet fekk på få timer.
- 4) Jørgen Stender Clausen, op.cit., s. 13.
- 5) Korrespondansen mellom Brandes og Kropotkin begynte i 1895, da den danske kritikeren møtte den russiske anarkisten i London, og varte til 1919, da de sovjetiske myndighetene forbød Kropotkin, som hadde vendt hjem til Russland, å skrive brev til utlandet på grunn av hans kritikk av styret. Brandes var sterkt inspirert av Kropotkins tanker. Han leste blant annet manuskriptet til Kropotkins memoarer og skrev forordet til boka: *The Autobiography of a Revolutionist* (1899) – en av tidenes mest leste og oversatte bøker. Fra Jørgen Stender Clausen, op.cit.
- 6) Correspondance de Georg Brandes I-III. Lettres choisies et annotées par Paul Krüger. Bind II, s. 155. Sitert fra Jørgen Stender Clausen, op.cit.
- 7) Fra Jørgen Stender Clausen, op.cit. s. 11. Sitatene fra Georg Brandes er fra hans artikkel «Sagens Gang» i *Politiken* i januar 1898.
- 8) Jørgen Stender Clausen, op.cit., s. 12.
- 9) Fra Georg Brandes 10. og siste artikkel «Dreyfussagen» fra 1906. Gjengitt fra Jørgen Stender Clausen, op.cit.
- 10) Det følgende, fram til «Fremstilling ved ambassaden» er en bearbejdet versjon av en artikkel publisert blant annet i *Universitetsavisen*, NTNU, 4. mars 1999, s. 8-9, under overskriften «Flyktningen fra Rwanda».
- 11) Navnet Kyemaire er en endring fra Cyemayire. Endringen skjedde da han var i flyktningeleir i Uganda i 1990 – 1993 og hadde opplæring i engelsk og ble pålagt å bruke engelsk skrivemåte. I identitetskortet han hadde i Rwanda, ble navnet skrevet Cyemaire. Han ønsker imidlertid å fortsette å benytte den engelske skrivemåten.
- 12) Han reiste på et ugandisk pass nr B 116003, pålydende Peter Emmanuel RUKYEMA, f. 12.02.70, utstedt på passkontoret i Kampala 02.08.95. Passet bar Peter Emmanuels bilde, men ikke hans underskrift. Han gjorde i asylavhør rede for at han fikk passet av en venn av faren samme dag han forlot Entebbe.
- 13) De fleste, men med unntak av UDI og Justisdepartementet, vil antagelig finne det underlig dersom Peter Emmanuel *ikke* hadde rent mel i posen, men virkelig var ugandisk statsborger, at han beholdt og viste fram et *ugandisk* pass ved ankomsten til Fornebo, samtidig som han påsto han var rwander.
- 14) En politimann ved Asker & Bærum Politikammer som i 1999 fulgte Peter Emmanuel til den ugandiske ambassaden i København for å verifisere hans statsborgerskap, mente det ville vært enklere for både Peter Emmanuel, politiet og Justismyndighetene dersom passet var blitt ødelagt under flyreisen til Norge og ikke lagt fram ved ankomsten. (Personlig meddelelse til A.K.). Det har politiet åpenbart rett i.
- 15) Utlendingsdirektoratets vedtak av 01.11.96.
- 16) Statsråd Aud-Inger Aure i brev av 12.03.98 til professor Arnulf Kolstad.
- 17) Erklæringen fra den rwandiske kvinnen Mary Kabango, som ble oversendt Justisdepartementet, lyder: «Verifisering av opprinnelsesland og nasjonalitet – Peter Emmanuel Kyemaire, f. 01.01.70. Undertegnede, Mary Kabango, født 20.10.1957, er født og har bodd i Rwanda i ca 35 år, og i Danmark de siste 5 år. Etter forespørsel har jeg møtt Peter

Emmanuel Kyemaire for å delta i en verifisering av hans opprinnelsesland og nasjonalitet. Jeg har hatt samtaler med Peter Emmanuel Kyemaire i tre dager, og ca 20 minutter av disse samtaler foreligger som båndopptak. I den båndlagte samtalen har jeg stilt spørsmål for å avklare Kyemaires oppvekststed og nasjonalitet. Ut fra en vurdering både av hans språkbruk og hans svar på spørsmål som forutsetter inngående kjennskap til leveforhold i det distriktet Kyemaire kommer fra og til situasjonen i Rwanda de siste 20 år, og som det er høyst usannsynlig at andre en rwandere skal kunne svare «riktig» på, er min konklusjon at Peter Emmanuel Kyemaire uten noen tvil er født og oppvokst i Rwanda, og at han har levd i Rwanda helt til han flyktet og ble internert i Uganda. Videre er hans forklaring på hvordan han har skaffet seg et ugandisk pass for å kunne slippe ut av landet troverdig og svært sannsynlig.

København, den 30. oktober 1997.

Mary Kabango (sign.)

Vedlegg: Båndopptak av 20 minutters samtale med Peter Emmanuel Kyemaire.»

- 18) Rådgivningsgruppa, Trondheim, i brev til Justisdepartementet av 05.11.97.
- 19) Rådgivningsgruppa, Trondheim, i brev til Justisdepartementet av 01.07.98.
- 20) Brev fra Justisdepartementet ved statsråd Aud-Inger Aure til Arnulf Kolstad av 12.03.98.
- 21) Brev av 13.03.98 fra Arnulf Kolstad til Justisdepartementet, Statsråd Aud-Inger Aure.
- 22) Behandlingen av Peter Emmanuel's sak er neppe noe unntakstille. En professor i forvaltningsrett har kommentert saksbehandlingen frem til verifiseringen slik: «Jeg er selvsagt ikke i stand til å ha noen sikker mening om den måten utlendingsmyndighetene har opptrådt i den aktuelle saken er akseptabel, men ut fra din fremstilling ser det avgjort ikke slik ut. Jeg er i så fall ikke overrasket. Dette er langt fra enestående, så langt jeg kan forstå. (...) i denne krigen (mot «innvandrertusselen» A.K.) gjør ellers skikkelige mennesker ting som de ellers ikke ville drømme om. Som fagmann – forvaltningsrettsjurist – prøver jeg så godt jeg kan å fremholde hvor viktig det er – også for oss selv – at vi ikke går på akkord med rettssikkerhetsidealer og den humanisme som vi ellers ser som en selvfølge.» (Personlig, skriftlig meddelelse).
- 23) Politirapport av 12.08.99 fra Asker og Bærum politikammer, ved politibetjent Odd Asbjørn Johansen.
- 24) Brev fra Ugandas ambassade i København til politibetjent Odd Asbjørn Johansen, 12. 10. 1999.
- 25) Brev fra Ugandas ambassade til Justisdepartementet, 11.01.2000. Dette brevet avsluttes slik: «The Embassy of the Republic of Uganda is not particularly interested in the repatriation of Mr. Peter Emmanuel Rukyema to Uganda. If Mr. Peter Emmanuel Rukyema is still interested in staying and living in Norway, this Embassy, and indeed the Government of Uganda, would be just happy if the Norwegian Government would extend and prolong his visa to stay. On the basis of the above information, The Royal Norwegian Government is free to take an unbiased decision on this subject.»
- 26) Brev av 29.02.2000 fra Justisdepartementet, statsråd Odd Einar Dørum, til Arnulf Kolstad.
- 27) Ibid.
- 28) Ibid.

- 29) Fax av 31.03.2000, fra Kgl. Norsk ambassade, Kampala, ambassadør Arild Øyen til Arnulf Kolstad.